

บทที่ 2

ศาสนากับสถาบันครอบครัว การเมือง เศรษฐกิจและการศึกษา

2.1 สถาบันครอบครัว

ครอบครัวหมายถึงการที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันด้วยการแต่งงานหรือมีความผูกพันกันทางสายโลหิตหรือด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม และอาศัยอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน และครอบครัวจะเป็นครอบครัวโดยสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีลูกเท่านั้น

การที่มนุษย์จำเป็นต้องอยู่กันเป็นครอบครัวนั้น ทฤษฎีหน้าที่นิยมอธิบายว่ามีสาเหตุมาจากความจำเป็นสองประการคือ ความจำเป็นทางชีววิทยา และความจำเป็นทางสังคม

ความจำเป็นทางชีววิทยาคือ การที่มนุษย์มีความต้องการทางเพศไม่เป็นฤดูกาล ทำให้ชายหญิงต้องอยู่ด้วยกันอย่างใกล้ชิดจึงสร้างภูมิก่อตัวขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมทางเพศให้เป็นไปอย่างมีระเบียบ นอกจากนี้มนุษย์มีวิวัฒนาการเป็นขั้นตอน โดยมีช่วงของการเป็นทารกมานาน และขณะยังเป็นทารกก็ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ จำเป็นต้องพึ่งพาพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ไปก่อน การอยู่กันเป็นครอบครัวโดยผู้ใหญ่ต้องเลี้ยงดูอบรมเด็กให้เติบโตมีชีวิตอยู่รอดได้จึงเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับความจำเป็นทางสังคม คือการที่มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปได้ ซึ่งครอบครัวเท่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการเหล่านั้นได้

ครอบครัวมีหน้าที่สำคัญดังนี้

1. สร้างสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่า ครอบครัวจะทำหน้าที่เป็นหลักประกันว่าสังคมจะมีสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่าที่ตายไป ทำให้เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ไม่สูญหายไป
2. เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์และมีคุณภาพของสังคมด้วยการให้อาหารและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ จนเติบโตและแข็งแรงพอที่จะเผชิญกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ รวมทั้งการให้การศึกษาเพื่อให้มีสมรรถภาพในการทำงานอาชีพ สามารถเลี้ยงตัวเองและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

3. อบรมปลูกฝังระเบียบสังคมแก่สมาชิกใหม่ เป็นหน้าที่สำคัญของครอบครัวที่จะต้องอบรมปลูกฝังนิสัย และความรู้ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตให้แก่เด็ก ๆ ดังนั้นเด็กจะเป็นคนดีหรือคนเลวและมีบุคลิกภาพที่สังคมยอมรับได้หรือไม่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบครอบครัวเป็นพื้นฐาน อาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่เด็กได้รับการอบรมจากครอบครัว ยากที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ภายหลัง เช่น ลักษณะนิสัยการกินอยู่ เป็นต้น

4. ให้ความรักความอบอุ่น บุคคลจะได้รับความรักและความอบอุ่นจากครอบครัวเป็นสำคัญ ความใกล้ชิด และการดูแลเอาใจใส่ระหว่างสมาชิก ตลอดจนการให้กำลังใจต่อกัน เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถหาได้จากบุคคลอื่นนอกจากครอบครัวของเรา

5. ควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศ การอยู่กันเป็นครอบครัวก็เพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเพศของสมาชิกให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ ด้วยการกำหนดประเพณีหรือกฎหมายเกี่ยวกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายหญิงให้เป็นไปในทิศทางที่ดี สังคมยอมรับ กล่าวคือ สังคมทั่วไปยอมรับการมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคู่สมรสเท่านั้น และถือว่าความสัมพันธ์ทางเพศนอกสมรสเป็นสิ่งที่ต้องห้ามและไม่เป็นที่ยอมรับ

6. ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจคือเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคโดยเฉพาะในสังคมแบบสมัยก่อน แรงงานในทางการเกษตรมักได้จากคนภายในครอบครัวที่ร่วมกันผลิตในที่ดินของครอบครัว แต่ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวเป็นหน่วยบริโภคมากกว่าเป็นหน่วยผลิต

7. กำหนดสถานภาพของบุคคล ทำให้รู้ว่าสมาชิกที่เกิดใหม่เป็นเพศใด เกิดลำดับที่เท่าไรในครอบครัว และยังทำให้เด็กได้รับสถานภาพทางสังคมตามสถานภาพของพ่อแม่ เช่น เป็นคนไทย คนจีน คนจน คนรวย คนเมืองหรือคนชนบท เป็นต้น

ครอบครัวสามารถแบ่งออกเป็นหลายประเภทด้วยกัน ตามวัตถุประสงค์ของการจัดครอบครัวซึ่งแตกต่างกันไปตามความจำเป็นของครอบครัวแต่ละประเภท

ประเภทที่หนึ่ง จัดตามลักษณะหน้าที่โดยคำนึงถึงการแสดงออกของครอบครัวเอง มี 2 ประเภทด้วยกัน คือ ครอบครัวแรกเริ่ม กับครอบครัวที่เกิดขึ้นจากการสมรส

ครอบครัวแรกเริ่ม (family of orientation) เป็นครอบครัวของพ่อแม่เรานั่นเอง ซึ่งเป็นครอบครัวที่สมาชิกอาศัยเกิดและเจริญเติบโต และด้วยการอาศัยเกิด สมาชิกไม่มีสิทธิหรือสามารถเลือกได้

ครอบครัวที่เกิดจากการสมรส (family of procreation) เป็นครอบครัวที่เกิดจากตัวเราเองโดยการแต่งงาน การมีบุตรสืบสกุล ครอบครัวประเภทนี้สมาชิกสามารถหรือมีสิทธิจะเลือกได้ตามความต้องการของตนเอง

ประเภทที่สอง เป็นการจัดตามขนาดใหญ่หรือเล็กของครอบครัว ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ ครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) กับครอบครัวขยาย (extended family)

ครอบครัวเดี่ยว ได้แก่ครอบครัวที่ประกอบด้วยชายและหญิงที่เป็นคู่สมรสหนึ่งกับบุตรที่ยังไม่ได้แต่งงาน โดยสมาชิกของครอบครัวจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นระบบครอบครัวสากลที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไป หนึ่งในครอบครัวเดี่ยวนี้อาจมีคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ เช่น คนใช้หรือผู้อาศัยอยู่ด้วยก็ได้

ครอบครัวขยาย ได้แก่ครอบครัวที่มีสมาชิกซึ่งมีความสัมพันธ์ฉันญาติขยายออกไปจากครอบครัวเดี่ยว โดยทางใดทางหนึ่ง คือขยายโดยการเพิ่มจำนวนคู่สมรส เช่นในกรณีครอบครัวของชายที่มีภรรยาหลายคนหรือครอบครัวที่หญิงมีสามีหลายคน หรือขยายโดยครอบครัวของพี่น้องที่แต่งงานแล้วมาอยู่รวมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ มีคู่สมรสหลายคู่อยู่ในบ้านเดียวกัน หรือขยายโดยมีคนหลายรุ่นหลายอายุอาศัยอยู่ด้วยกัน คือมีปู่ย่าหรือตายาย พ่อ แม่ ลูก และ/หรือหลาน อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ครอบครัวขยายนี้นักปรากฏอยู่ในสังคมเกษตรกรรม หรือสังคมดั้งเดิมหรือสังคมล่าหลัง เพราะต้องการแรงงานของสมาชิกในการประกอบอาชีพ และที่สำคัญคืออำนาจสิทธิขาดภายในครอบครัวขึ้นอยู่กับระบบอาวุโสคือผู้มีอาวุโสจะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำของครอบครัว

ประเภทที่สาม เป็นการจัดตามอำนาจหรือความเป็นใหญ่ในครอบครัวและระบบการสืบสกุลและมรดก

ในสังคมที่นิยมครอบครัวแบบขยายอำนาจในการปกครองครอบครัวมักตกอยู่ในมือของพ่อหรือสามี (patriarchal family) แต่ก็มีบางสังคมที่ความเป็นใหญ่หรืออำนาจตกอยู่ที่แม่หรือภรรยา (matriarchal family) เช่น ครอบครัวของพวกเอสกิโมบางเผ่า แต่ในสังคมสมัยใหม่ซึ่งหญิงมีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากขึ้นนั้น ทั้งสามีและภรณายักมีอำนาจในครอบครัวทัดเทียมกัน (equalitarian)

ในระบบครอบครัวที่ฝ่ายชายเป็นใหญ่นั้น การสืบสกุลและการสืบทอดมรดกก็มักสืบทอดแก่ลูกชายหรือญาติฝ่ายพ่อ (patrilineal family) บางสังคมที่แม่เป็นใหญ่ การสืบสกุลและสืบทอดก็มักสืบทอดแก่ลูกสาวหรือญาติฝ่ายแม่ (matrilineal family) แต่บางสังคมแม้ว่า

ฝ่ายชายมีอำนาจเป็นใหญ่ แต่การสืบทอดมรดกของครอบครัวอาจให้ทั้งลูกชายและลูกสาวเท่า ๆ กัน หรือให้ความสำคัญแก่ทั้งญาติฝ่ายพ่อและแม่เท่า ๆ กัน (bi-lineal) เช่น ในสังคมไทย

ประเภทที่สี่ เป็นการจัดประเภทของครอบครัวตามที่อยู่อาศัยของกลุ่มสมรส กล่าวคือ บางสังคมกำหนดให้กลุ่มสมรสใหม่ต้องเข้าไปอยู่ในบ้านของพ่อแม่เจ้าบ่าว (patrilocal residence) เช่น ประเพณีของชาวจีนหรือญี่ปุ่น บางสังคมนิยมให้กลุ่มสมรสใหม่ไปอยู่บ้านพ่อแม่เจ้าสาว (matri-local residence) แต่บางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมตะวันตกกลุ่มสมรสมักนิยมแยกออกไปอยู่ต่างหากของตนเอง คือเป็นอิสระจากพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย (neolocal residence) (จ้านจี้ อติวัฒน์สิทธิ์, 2540: 79-82)

ค่านิยมหลักของลักษณะของระบบครอบครัวไทย

1. **เคารพผู้อาวุโส** ในสังคมไทยนั้นระบบอาวุโสสำคัญอย่างมาก และสำคัญในทุกหน่วยงานของสังคม ในวงราชการ ในสถานศึกษา ในสังคมทั่วไป ผู้อ่อนอาวุโส จะต้องให้ความเคารพ นับถือและในหลายกรณีต้องเชื่อฟัง ผู้อาวุโสกว่าเมื่อพบปะทักทาย ผู้อาวุโสน้อยจะต้องเคารพผู้อาวุโสกว่า การสนทนาปราศรัย จะมีคำพูดเรียกตัวเอง และเรียกคนที่แสดงความอาวุโสอยู่ด้วยเสมอ

2. **ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล** เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะที่ผูกพันกับครอบครัวมากดังกล่าวและคนไทยโดยมากจะมีความรักครอบครัวสูง ความเป็นพวกเขาพวกเราก็เกิดตามมาความรักพวกเราก็มีลักษณะอันเดียวกัน คือ เป็นสายเลือดของเรา เป็นญาติเรา เป็นเพื่อนเรา โดยเหตุนี้ลักษณะนิสัยที่สำคัญประการหนึ่งของคนไทยก็คือ ถ้ารู้จักกันเป็นส่วนตัวก็จะติดต่อกัน พูดจาในเรื่องต่าง ๆ กันได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ระบบพรรคพวก ระบบเครือญาติจึงมีอยู่มากในสังคมไทย

3. **ความกตัญญูรู้คุณ** ระบบครอบครัวรวมกับระบบของศาสนาและคุณธรรม (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) มีส่วนทำให้เกิดค่านิยมของความกตัญญูรู้คุณ ผู้ที่ให้การช่วยเหลือเลี้ยงดูหรือผู้ที่ได้ให้ความอุปการะแก่ตน ในสังคมไทยลูกที่ไม่รู้จักคุณพ่อแม่ ศิษย์ไม่รู้คุณครู น้องไม่รู้คุณพี่ที่ช่วยเหลือเลี้ยงดูมา และคนที่ไม่รู้จักคุณคนอื่นจะได้รับการประณามและเป็นที่ยกย่องของสังคมอย่างมาก (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2521: 156-157)

ลักษณะของสังคมครอบครัวไทยในปัจจุบัน

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2521: 163) ได้กล่าวถึงสังคมครอบครัวไทยในปัจจุบันพอสรุปได้ดังนี้

แม้ครอบครัวจะเป็นพื้นฐานเดิมของไทยที่ยังคงสภาพอยู่ก็ตาม แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของครอบครัวหลายประการ ที่เห็นเด่นชัด คือ ครอบครัวเล็กลงเป็นอิสระจากญาติพี่น้อง และสามีภรรยาต่างทำรายได้ช่วยเหลือกันมากขึ้น สิ่งเหล่านี้มีผลต่อค่านิยมเดิม ๆ หลายประการ

1. การเคารพนับถือกันน้อยลง ในอดีตทุกคนต้องฟังพ่อ พ่อจึงเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาด เมื่อสังคมเปลี่ยนไป พ่อกับแม่มีความสำคัญเท่าเทียมกันการเคารพนับถือเกรงกลัวก็น้อยลง ลูกก็เคารพพ่อแม่ที่ป้าหน้าอาให้น้อยลง การเคารพอาวุโสก็ติดตามด้วยการมีน้อยลงไปด้วยเช่นกัน แปรเปลี่ยนเป็นการเคารพเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากอาวุโสมากกว่าความจริงใจ

2. สมัครงการพวก เพื่อผลประโยชน์ ครอบครัวเป็นพื้นฐานและต้นกำเนิดของพี่น้องญาติและสมัครงการพวก ซึ่งปัจจุบันก็ยังมียู่ แต่แปรเปลี่ยนไปในรูปของมีเพื่อนเพื่อผลประโยชน์เกื้อกูลแลกเปลี่ยนกันมากกว่ามิตรสนิทหรือที่พึ่งทางใจ

3. บุญคุณได้ทดแทนแล้ว ครอบครัวไทยแต่เดิมเชื่อว่า บุญคุณของพ่อแม่ที่ป้าหน้าอาที่ได้เลี้ยงดูมาเป็นสิ่งที่ทดแทนไม่หมด ค่านิยมนี้จึงแพร่ขยายไปถึงการที่คนอื่น ๆ ช่วยเหลือแล้วเราควรจดจำบุญคุณเขาไว้ด้วย แต่ในปัจจุบันบุญคุณกลายเป็นผลประโยชน์ตอบแทนที่ใช้คืนกันได้ การเคารพนับถือกันอย่างจริงจังจึงน้อยลง

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ครอบครัวและสังคม

นอกเหนือไปจากครอบครัวของเราแล้วมนุษย์เรายังต้องอยู่ในสังคม มีบทบาทในสังคม มีเพื่อนฝูง มีรุ่นพี่รุ่นน้อง เพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนร่วมงาน มีหัวหน้ามีลูกน้อง อื่น ๆ อีกมากมาย และเรายังมีสถานะในสังคมอีกด้วย คำสอนในศาสนานั้นครอบคลุมไปถึงเรื่องในสังคมด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่า แนะนำไม่ให้คบคนพาล แนะนำให้คบแต่บัณฑิตหรือผู้ที่มีความรู้ ประพฤติดีปฏิบัติดี อันจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของเราให้มีแต่ความเจริญ รุ่งเรืองไม่ตกต่ำหรือประสบกับความวิบัติ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ขึ้นอยู่กับตัวเราเป็นสำคัญ ต้องรู้จักดูคน รู้จักคบเพื่อน รู้จักหลีกเลี่ยงเพื่อนที่คอยชักจูงไปในทางที่ไม่ดี คำสอนเหล่านี้มีอยู่ในทุกศาสนา โดยอาจจะมียารละเอียดแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะวัฒนธรรมของแต่ละชาติแต่ละประเทศที่เป็นต้นกำเนิดของศาสนานั้น ๆ ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์จะให้ตัวเราซึ่งเป็นหน่วย

หนึ่งในสังคมได้มีชีวิตนี้มีแต่สันติสุข มีแต่ความเจริญก้าวหน้า เมื่อทุกคนประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันแล้ว สังคมหรือประเทศชาติอันเป็นหน่วยของสังคมที่กว้างใหญ่ขึ้นไปนั้นก็จะมีแต่ความสุข ประเทศชาติบ้านเมืองมีความก้าวหน้า

การประพฤติ ปฏิบัติ วางตนในสังคมนั้นจะเห็นว่าเป็นคำสอนคำแนะนำที่ดี แต่ยังเป็นคำสอนเฉพาะปัจเจกชน ยังมีวงแคบอยู่เฉพาะแต่ตัวบุคคลเท่านั้น คำสอนของศาสนาในแง่นี้มีความมุ่งหมายให้มนุษย์รู้จักจัดการกับตัวเองหรือในเรื่องของตัวเองเสียก่อนเป็นสำคัญ เมื่อสามารถจัดการกับตัวเองไม่ให้มีปัญหาหรือปัญหาหมดไปแล้ว ศาสนายังมีคำสอนที่มีจุดมุ่งหมายกว้างไกลไปกว่านั้นอีก กล่าวคือถึงแม้ว่าเราจะเป็นคนดีแล้วก็ตาม เราก็ควรที่จะมีความคิดเอื้อเพื่อเพื่อนแก่คนอื่นในสังคมซึ่งเป็นบุคคลที่ยากจน ตกทุกข์ได้ยากหรือด้อยโอกาสกว่าคนอื่น ๆ รวมทั้งคนพิการที่ไม่อาจทำมาหาเลี้ยงชีพได้ตามปกติเหมือนกับคนทั่วไป หรือเด็กกำพร้าที่ยังไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ฯลฯ ถึงแม้ว่าเราจะเห็นว่าคนในสังคมทั่วไปนั้นก็เป็นคน เป็นมนุษย์เหมือนกัน แต่ถ้ามองในอีกด้านหนึ่ง เราก็จะเห็นว่ามนุษย์ในสังคมยังมีฐานะทางเศรษฐกิจ สถานภาพในสังคม ภูมิหลังของครอบครัว และความคิดอ่าน ฯลฯ แตกต่างกันอยู่ เราสามารถมองเห็นได้ในชีวิตประจำวันของเรา และยังมีคนที่ต้องการคำแนะนำหรือความช่วยเหลืออยู่เสมอ

ในจุดนี้ศาสนาจะมีบทบาทในการแนะนำให้บุคคลในสังคมมีไมตรีจิต มีความเอื้อเพื่อเพื่อน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในขณะที่เรามองเห็นคนอื่นที่มีโอกาสด้อยกว่าเรา มีฐานะทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพทางสังคมด้อยกว่าเรา ตัวเราอาจให้ความช่วยเหลือแก่เขาพวกนั้นในทางใดทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันตัวเราก็อาจจะต้องการความช่วยเหลือบางด้านจากบุคคลหนึ่งก็ได้ เราจะไปมองบุคคลที่เราให้ความช่วยเหลือนั้นต่ำกว่าเราไม่ได้ เพราะแม้ตัวเราเองก็ยังคงต้องการความช่วยเหลือจากคนอื่นเช่นเดียวกัน บุคคลในสังคมล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งในสังคม เป็นส่วนประกอบของสังคมทั้งสิ้น ไม่มีใครดีที่สุดใน ไม่มีใครสมบูรณ์แบบที่สุด และไม่มีใครที่ไม่ต้องการความช่วยเหลือจากใคร ๆ ทั้งสิ้น เปรียบเสมือนผืนผ้าจะประกอบไปด้วยเส้นด้ายเล็กๆ ถักทอไขว้กันไปมา จะไม่มีเส้นด้ายเส้นใดสำคัญที่สุดหรือสามารถอยู่ได้โดยโดดเดี่ยวไม่สัมพันธ์กับเส้นอื่น เส้นด้ายแต่ละเส้นในผืนผ้าจะมีความสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น เช่นเดียวกับมนุษย์ทุกคนในสังคมย่อมมีความสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์ยังต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอยู่เสมอ

เราจะเห็นได้ว่าในแต่ละสังคม ในแต่ละประเทศจะมีองค์กรทั้งของรัฐและเอกชนมากมายที่มีวัตถุประสงค์ในการให้ความช่วยเหลือศาสนิกในศาสนาของตนและประชาชนทั่ว

ไป องค์กรเหล่านี้จะมีทั้งองค์กรของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และของศาสนาอื่น ๆ ทั้งหมดนี้มีแรงบันดาลใจมาจากคำสอนของศาสนาแต่ละศาสนาที่ต้องการให้ศาสนิกชนช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดจนช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั่วไปโดยมิได้หวังผลตอบแทนอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตามทั้งนี้เพราะการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันย่อมนำมาความอึดเอามาให้ทั้งผู้ให้และผู้รับทราบใดที่มนุษย์เรายังต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าเป็นสังคม การเอื้อเฟื้อมีน้ำใจ การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันย่อมยังประโยชน์ให้สังคมมีแต่ความสุขเป็นสังคมที่น่าอยู่ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นสังคมของมนุษย์ที่มีภาวะทางจิตใจที่สูงส่งควรแก่การยกย่องสรรเสริญ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2537: 21-22)

2.2 สถาบันการเมือง

การเมืองเป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการใช้อำนาจบังคับในการปกครองเป็นสำคัญ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 (2525: 90, 487) ให้คำจำกัดความของการเมืองว่าเป็นงานเกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกส่วนรัฐสภาทำหน้าที่ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน (อัจฉรา โพธิยานนท์, 2539: 44)

งานจ้อ อควิวัฒนสิทธิ์ (2540: 87-92) ได้อธิบายเกี่ยวกับสถาบันการเมืองไว้ดังนี้

การเมืองคือกิจกรรมทางสังคมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ สังคมมีแบบแผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจ เช่น แบบแผนที่กำหนดว่าใครเป็นผู้ที่มีอำนาจ การที่จะได้อำนาจมีกฎเกณฑ์วิธีการอย่างไร การแบ่งสรรอำนาจกันอย่างไรมีวิธีการและขอบเขตในการใช้อำนาจอย่างไร ตลอดจนแบบแผนในการสืบทอดหรือเปลี่ยนแปลงอำนาจ แบบแผนเหล่านี้เรียกว่าสถาบันการเมือง นักสังคมวิทยาถือว่าสถาบันการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคมในฐานะเป็นวิธีการควบคุมทางสังคมอย่างเป็นทางการ (formal social control)

สังคมดั้งเดิมเป็นสังคมที่ไม่มีลักษณะเป็นรัฐ หรือเรียกว่าเป็นสังคมที่ไม่มีรัฐ (stateless society) คือไม่มีอาณาเขตที่แน่นอน และไม่มีการจัดระเบียบทางการเมืองที่มีรัฐบาล การควบคุมสมาชิกของสังคมเป็นเรื่องของประเพณีของครอบครัวและเครือญาติ สังคมที่เป็นรัฐ (state society) แบบแรกที่เกิดขึ้นคือ นครรัฐ (city-state) ซึ่งเป็นรัฐเล็ก ๆ แบบโบราณ เช่น รัฐสุโขทัย รัฐอยุธยา รัฐนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเมืองที่เป็นศูนย์กลางของรัฐและอาณาบริเวณรอบ ๆ ที่ผู้ครองนครสามารถแผ่อำนาจออกไปปกครองได้ นครรัฐที่อยู่ใกล้เคียงกัน

บางครั้งถูกรวมให้อยู่ใต้อำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง หรือผู้ปกครองคนใดคนหนึ่งที่สามารถแผ่ อำนาจปกครองของรัฐอื่น ๆ รัฐเหล่านี้ก็กลายเป็นราชอาณาจักร (kingdom) ภายใต้อำนาจปก ครองของกษัตริย์ รัฐประเภทนี้บางครั้งเรียกว่ารัฐศักดินา (feudal state) ส่วนรัฐสมัยใหม่ส่วน มากเป็นรัฐที่รวมเอาชนชาติเดียวกันเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลหนึ่ง เรียกว่ารัฐประชา ชาติ (nation-state) หรือประเทศนั่นเอง รัฐประชาชาติหรือประเทศหนึ่งอาจจัดการปกครอง เป็นแบบรัฐเดี่ยว เช่นประเทศไทย บางประเทศเป็นแบบรัฐรวมคือเป็นรัฐย่อย ๆ หลายรัฐรวม กัน แต่ละรัฐมีรัฐบาลของตนเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีรัฐบาลกลางควบคุมรัฐทั้งหมดอีกชั้น หนึ่ง เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอินเดีย เป็นต้น

นักสังคมวิทยามีแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาลต่างกันเป็นสองแนว คือ แนวทฤษฎีหน้าที่กับแนวทฤษฎีความขัดแย้ง ตามทรรศนะของนักทฤษฎีหน้าที่เห็นว่ารัฐบาล เป็นสิ่งจำเป็นที่ให้ประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของสังคมโดยรวม หน้าที่ (functions) ของ รัฐบาลอาจจำแนกได้เป็นหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมภายในสังคมกับหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมนอก สังคม หน้าที่เหล่านี้ที่สำคัญได้แก่

1. หน้าที่ควบคุมบังคับให้สมาชิกสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมาย รัฐบาลเป็นองค์กรที่มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการบังคับและลง โทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย โดยมีเจ้าหน้าที่และระเบียบแบบแผนที่เป็นทางการ หน้าที่ดังกล่าวถือ ว่าเป็นความจำเป็นในการรักษาระเบียบของสังคม

2. หน้าที่แก้ไขข้อขัดแย้งและประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ รัฐบาลเป็นองค์ กรที่สามารถใช้อำนาจแก้ปัญหาความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มโดยการเป็นตัว กลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือบังคับให้ยุติหรือจำกัดการขัดแย้งให้อยู่ในขอบเขตที่ไม่ก่อให้เกิด ความเสียหายร้ายแรงต่อสังคมโดยรวม และจัดการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

3. หน้าที่วางแผนและดำเนินการเกี่ยวกับกิจการที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของ สมาชิกสังคมในรูปของการวางแผนทางเศรษฐกิจ การดำเนินกิจการที่เกี่ยวกับการบริการ สาธารณะหรือสวัสดิการต่าง ๆ เช่น จัดการศึกษา สาธารณสุข การคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา สื่อ สารมวลชน การชลประทาน เป็นต้น

4. หน้าที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับสังคมอื่น คือรับผิดชอบในกิจการทางการทูต การค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนการทำสงคราม

นักทฤษฎีหน้าทึ่มองรัฐบาลในฐานะเป็นสถาบันทางสังคมที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสังคม แม้ว่ารัฐบาลเป็นองค์การที่ใช้อำนาจบังคับต่อสมาชิกสังคม แต่การมีรัฐบาลนั้นเป็นประโยชน์มากกว่าเป็นโทษ และเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมส่วนใหญ่ สำหรับสังคมที่ไม่มีรัฐบาลหรือองค์กรปกครองที่เป็นทางการนั้นย่อมมีหน่วยสังคมหรือองค์กรอื่น เช่น กลุ่มเครือญาติอาวูโสในสังคมเผ่าชนบางแห่ง ทำหน้าที่ปกครองสมาชิกสังคมคล้ายคลึงกับหน้าที่ของรัฐบาลในสังคมสมัยใหม่

ส่วนธรรมชาติของนักทฤษฎีความขัดแย้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีแบบมาร์กซิสต์เห็นว่ารัฐบาลคือตัวแทนของชนชั้นปกครอง (กลุ่มที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต) ดังนั้นรัฐ (ซึ่งมาร์กซิสต์หมายถึง รัฐบาลและกลไกทุกอย่างที่เป็นเครื่องมือของการปกครอง เช่น กฎหมาย กองทัพ ตำรวจ ศาล และระบบราชการทั้งหมด) จึงไม่ได้มีไว้เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยส่วนรวม แต่เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง บทบาทหลักของรัฐบาลคือการรักษาความมั่นคงของชนชั้นแรงงานให้ยอมอยู่ใต้อำนาจ และยอมรับสภาพที่เสียเปรียบ แม้กระทั่งอุดมการณ์ทางการเมือง และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นค่านิยมหลักในสังคมก็เป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองใช้เพื่อครอบงำความคิดของผู้อยู่ใต้อำนาจ ทฤษฎีแบบมาร์กซิสต์มองระบบการเมืองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยสภาพทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ทางชนชั้น ในทฤษฎีของมาร์กซิสต์ รัฐหรือรัฐบาลไม่ใช่สิ่งจำเป็นและสังคมในอุดมคติคือสังคมคอมมิวนิสต์จะเป็นสังคมที่ไม่มีรัฐ เพราะรัฐจะหมดความจำเป็นและค่อย ๆ สลายตัวไปเองในที่สุด แต่ในความเป็นจริงปัจจุบันนี้จะเห็นว่ารัฐบาลยังเป็นองค์การที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในสังคมทั้งหลาย

การมีส่วนร่วมทางการเมือง

สมาชิกของสังคมมีความสนใจและเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองมากน้อยไม่เท่ากัน Robert Dahl (ในหนังสือ Modern Political Analysis, 1976) ได้แยกประเภทของคนตามลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็น 4 พวกคือ

1. พวกไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง (apolitical stratum) คนพวกนี้ไม่สนใจไปเลือกตั้ง ไม่สนใจติดตามข่าวการเมือง วางเฉยต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองใด ๆ แม้ในสังคมที่เรียกว่าประชาธิปไตยในตะวันตกก็มีคนพวกนี้อยู่มากทีเดียว

2. พวกสนใจการเมือง (political stratum) ได้แก่พวกที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง บางคนช่วยหาเสียงหรือร่วมเคลื่อนไหวในกิจกรรมทางการเมือง

3. พวกแสวงหาอำนาจ (power-seekers) ได้แก่พวกที่พยายามเข้าไปมีส่วนใน กิจกรรมทางการเมืองในวงการรัฐบาลหรือกลุ่มอำนาจเพื่อให้ตนมีอิทธิพลต่อนโยบายและการ ตัดสินใจของรัฐบาล

4. พวกที่กุมอำนาจ (the powerful) ได้แก่พวกแสวงหาอำนาจที่ประสบความสำเร็จได้เข้าไปมีบทบาทเป็นผู้ตัดสินใจหรือเป็นผู้ใช้อำนาจ

เหตุที่สมาชิกบางส่วนไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น สิ่งสนองความต้องการของเขาสามารถหาได้จากกิจกรรมอื่นหรือบางคนคิดว่าตัวเองไร้อำนาจ ไร้ ความหมาย บางคนคิดว่าสภาพที่เป็นอยู่คืออยู่แล้วไม่จำเป็นต้องยุ่งเกี่ยวการเมืองก็ได้ ส่วนพวก ที่สนใจการเมืองและแสวงหาอำนาจมีเหตุจูงใจต่าง ๆ เช่น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง เพื่อ ประโยชน์ของสังคม หรือเพราะเหตุที่มาจากจิตไร้สำนึก เช่น ต้องการชดเชยความรัก ความ นับถือที่ตัวเองไม่ได้รับในวัยเด็ก

สังคมใดจะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่เพียงใดจึงอยู่ที่ปัจจัยหลายประการ นอก เหนือจากปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยสำคัญที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้สังคมมีกระบวนการทาง การเมืองเป็นแบบประชาธิปไตยได้แก่

1. ปัจจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) ซึ่งหมายถึงทัศนคติ และความเชื่อที่สอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย เช่น ปึงเจกชนนิยม (individualism) หมายถึงความเชื่อที่ให้ความสำคัญแก่บุคคล เห็นว่าบุคคลแต่ละคนมีคุณค่าและศักดิ์ศรีเท่า เทียมกัน ความเชื่อในหลักสันติวิธีและการประนีประนอมหรือความอดกลั้น อดทนต่อความ จัดแย้ง เป็นต้น

2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม สังคมที่เป็นประชาธิปไตยส่วนใหญ่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ดี ได้รับการศึกษาสูง และ อยู่ในชุมชนเมือง สภาพชีวิตแบบนี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในแบบ ประชาธิปไตย

3. ปัจจัยเกี่ยวกับจิตวิทยาหรือนุคลิกภาพ นุคลิกภาพที่สอดคล้องกับประชาธิปไตย ได้แก่ความไว้วางใจในผู้อื่น ไม่ขี้ระแวงหรือมองผู้อื่นในแง่ร้าย มินิสัยของรวมกลุ่มเป็นต้น ส่วนนุคลิกภาพที่ขัดกับความเป็นประชาธิปไตยคือ นุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม (authoritarian personality)

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2537: 14-15) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมืองไว้ว่า

การเมืองคือศาสตร์หรือศิลป์ของการปกครองประเทศ ซึ่งอาจสรุปว่าเป็นการช่วยกันจัดบ้านเมืองให้ดำเนินไปอย่างเรียบร้อย ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนที่เรียกกันว่าอยู่ดีกินดี ตามประวัติศาสตร์ศาสนาทั่วโลกแสดงให้เห็นว่าศาสนากับการเมืองมีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ ในบางศาสนาการก่อตัวขึ้นเป็นชาติและเป็นศาสนาเป็นสิ่งเดียวกัน เช่น ในศาสนายิว พระเจ้าทรงเลือกผู้นำของชาวยิวมาแต่เบื้องต้น โดยทั่วไปกษัตริย์จะเป็นตัวแทนของพระเจ้า อำนาจที่พระราชามีนั้นมาจากพระเจ้า ใครที่คิดขบถก็เท่ากับต่อต้านพระเจ้าโดยตรง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว ศาสนาจะทำหน้าที่ช่วยเหลือรัฐในเรื่องต่อไปนี้

1. ศาสนาช่วยให้ผู้ปกครองมีอำนาจชอบธรรมในการปกครองประชาชน ดังกรณีข้างบนนั้นย่อมชัดเจนและในยุคหลัง ๆ ก็เช่นเดียวกัน แต่มีเงื่อนไขว่าอำนาจนั้นต้องชอบธรรม คือเป็นอำนาจสอดคล้องกับที่พระเจ้าทรงมอบให้ หากว่าอำนาจนั้นไม่เป็นธรรมก็มีให้ตอบโต้รุนแรง คือให้ยึดแบบฉบับของพระเยซูตอนอยู่บนไม้กางเขนเป็นหลัก ในพุทธศาสนา ผู้ปกครองเกิดขึ้นมาจากการคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมขึ้นเป็นหัวหน้าทำหน้าที่ปกครองทำนองสัตตยาประชากม มิใช่เกิดเพราะการใช้อำนาจเข้าควบคุม แต่ดำเนินตามหลักธรรมจนทำให้ประชาชนร้องว่า “พอใจ” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ราชา”

2. ศาสนาประกาศโลกทัศน์ว่ามนุษย์และจักรวาลมีภาวะอย่างไร และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ศาสนาโดยทั่วไปย่อมชี้แจงว่าโลกและธรรมชาติแวดล้อมเกิดขึ้นได้อย่างไร และฐานะของมนุษย์เป็นเช่นไร ฯลฯ ดังเช่นในหนังสือปฐมกาล (Genesis) ระบุว่า “ในเบื้องต้นพระเจ้าทรงสร้างฟ้า (สวรรค์) และดิน (โลก) แผ่นดินนั้นว่างเปล่า ความมืดอยู่เหนือ น้ำ และพระจิตของพระเจ้าเคลื่อนไหวอยู่เหนือน้ำนั้น และพระเจ้าตรัสว่าขอให้มีความสว่างและก็มีแสงสว่าง...และพระเจ้าตรัสว่าขอให้เราสร้างมนุษย์ตามฉายาตามอย่างของเรา ให้ครอบครองฝูงปลาในทะเล..” หรือในทัศนะของพุทธศาสนา “สังขารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ” นอกจากนี้ศาสนาโดยทั่วไปย่อมอธิบายฐานะที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ในสังคมและมีความสัมพันธ์กันและกันในลักษณะต่าง ๆ เช่น ในครอบครัว เพื่อนบ้าน การปกครอง ฯลฯ

3. ศาสนาช่วยให้สถาบันทางสังคมมีความหมายและดำเนินไปอย่างดีจนเกิดเอกภาพระหว่างคนในชาติตามปกติศาสนาย่อมสนับสนุนสถาบันทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจที่ศาสนานั้น ๆ เจริญอยู่ โดยมีคำสอนเพื่อให้สถาบันต่าง ๆ ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างเต็มที่ เช่น “จักรพรรดิผู้ประกอบในธรรม...มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรม

เป็นอธิบดี ย่อมจัดการอารักขาป้องกันและคุ้มครองโดยชอบธรรมในหมู่ชน ในราชสำนัก ฯลฯ” ในศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก มักมีคำสอนและหลักปฏิบัติให้ศาสนิกสร้างความรักความสามัคคีในระหว่างมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์ หลักแผ่เมตตาของชาวพุทธก็ดี หลักรักเพื่อนบ้านของชาวคริสต์ก็ดี ล้วนมีเป้าหมายเพื่อเอกภาพและสันติภาพของโลกทั้งสิ้น

2.3 สถาบันเศรษฐกิจ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525: 761) ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจ” ว่า เศรษฐกิจเป็นงานเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน

งานค้อ คิววัฒนสิทธิ์ (2540: 93,96-99) ได้อธิบายเรื่องสถาบันเศรษฐกิจ ไว้ดังนี้

คำว่าเศรษฐกิจ (economy) หมายถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ให้ได้มากที่สุด และอย่างประหยัดที่สุด

ส่วนคำว่าสถาบันเศรษฐกิจ (economic institution) หมายถึงสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด สถาบันเศรษฐกิจนี้มีส่วนประกอบที่เป็นกิจกรรมอยู่ 3 ประการ คือ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภค

หน้าที่ของสถาบันเศรษฐกิจ

เนื่องจากสถาบันเศรษฐกิจเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญมากสถาบันหนึ่ง จึงมีหน้าที่ต่อสังคมซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการผลิต จำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคอย่างแยกกันไม่ได้

การผลิต หมายถึง การสร้างและการหาผลิตผลหรือการบริการมาเพื่อสนองความต้องการในการบริโภค เช่น การผลิตอาหาร การผลิตสินค้าประเภทต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่ม ยา รักษาโรคเครื่องอำนวยความสะดวกต่อชีวิตของมนุษย์

สำหรับการผลิตบริการก็มี เช่น การศึกษา การดูแลรักษาพยาบาล การบันเทิง การสาธารณสุข การคมนาคม เป็นต้น

การผลิตต่าง ๆ เหล่านี้มีบุคคลทำหน้าที่รับผิดชอบ เช่น ชาวนาผลิตอาหาร กรรมกรผลิตสินค้าในโรงงาน แพทย์ดูแลรักษาพยาบาล พนักงานขับรถโดยสารให้บริการด้านการคมนาคม เป็นต้น

การผลิตนอกจากอาศัยบุคคลแล้วยังต้องอาศัยทุน ทรัพยากร และการจัดการ

การจำหน่ายจ่ายแจก สถาบันเศรษฐกิจมีหน้าที่ในการแจกจ่ายหรือกระจายสินค้าหรือบริการไปสู่สมาชิกของสังคม โดยมีตลาดเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และมีสถาบันอื่นๆ ช่วยสนับสนุน เช่น สถาบันการเงิน นายหน้า คนกลางหรือพ่อค้า เป็นผู้ดำเนินการ

การบริโภค เป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะทำการบริโภคหรือใช้สินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ผลิตมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดและความสะดวกในการดำเนินชีวิต หากปราศจากการบริโภคสถาบันเศรษฐกิจจะอยู่ไม่ได้

ระบบเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบันมีระบบเศรษฐกิจที่สำคัญ 3 ระบบคือ

1. ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม
2. ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม
3. ระบบเศรษฐกิจแบบผสม

ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม เป็นระบบที่สมาชิกในสังคมมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และสมาชิกมีเสรีภาพในการเลือกอาชีพตามที่ตนถนัด ตามความสนใจ และตามความสามารถและเสรีภาพนั้นจะต้องเป็นเสรีภาพที่ชอบธรรม คือการไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

ในการบริโภค สมาชิกก็มีเสรีภาพที่จะเลือกบริโภคสินค้าและบริการตามรสนิยมและความสามารถของตน

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันการผลิตและการจำหน่าย ไม่มีการผูกขาดการผลิตและการจำหน่าย มิฉะนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้บริโภค

เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบนี้เน้นการแข่งขันการผลิต และความพอเหมาะพอควรของการจำหน่าย จึงทำให้รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงน้อยมาก เช่น รัฐบาลไม่เข้ามาจำกัดหรือควบคุมการผลิตของเอกชนมากนัก แต่จะควบคุมการกำหนดราคาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้ถูกต้องและเป็นธรรม

ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เป็นระบบที่กีดกันเสรีภาพของบุคคล กล่าวคือรัฐจะเข้ามามีบทบาทในการควบคุมและกำหนดการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภค สมาชิกในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ ไม่สามารถจะมีกรรมสิทธิ์ในผลผลิตของตนได้ทั้งหมด รัฐจะเข้ามาจัดการและแบ่งปันผลผลิตต่าง ๆ โดยทุกคนจะต้องทำงานตามความสามารถอย่างเต็มที่ แต่จะได้รับการผลตอบแทนตามความจำเป็นเท่านั้น

ระบบเศรษฐกิจแบบผสม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ดึงเอาเฉพาะสิ่งที่ดีจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับแบบสังคมนิยมมาผสมกันแล้วกลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

เป็นที่ยอมรับว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็ดี แบบสังคมนิยมก็ดี ต่างก็มีข้อ บกพร่องบางอย่าง และแต่ละอย่างก็ไม่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกสถานที่และทุกเวลา โดยอาจจะขัดกับสภาพสิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอย่างอื่นของชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น จึงมีผู้ดัดแปลงนำเอาหลักการที่เหมาะสมของระบบเศรษฐกิจแต่ละอย่างดังกล่าวข้างต้นมาผสมผสานเป็นระบบใหม่ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ในประเทศแถบสแกนดิเนเวีย และในประเทศไทย

ระบบเศรษฐกิจแบบผสมผสานนี้เปิดโอกาสให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินบางอย่างและให้เสรีภาพในการประกอบอาชีพ รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรี แต่กิจการด้านสาธารณูปโภค อุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จะอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อมิให้มีการเอารัดเอาเปรียบ

แนวโน้มของระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ในสังคมปัจจุบันสถาบันเศรษฐกิจประสบกับการเปลี่ยนแปลงในหลายสิ่งหลายอย่าง พอสรุปประเด็นหลัก ๆ ได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงในด้านแรงงานและอาชีพ แรงงานที่ใช้อยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในเรื่องบริการมากกว่าการผลิตอย่างอื่น แม้อาชีพการเกษตรซึ่งจำเป็นต้องใช้แรงงานมากปัจจุบันได้เปลี่ยนไปเป็นการใช้แรงจากเครื่องจักรกลมากขึ้น ทำให้การใช้แรงงานคนลดน้อยลง ในด้านธุรกิจอย่างอื่นก็เช่นกัน แรงงานจากเครื่องจักรมีทำที่จะถูกนำมาใช้แทนแรงงานคนมากขึ้นทุกขณะ เช่น ด้านธนาคารมีการใช้เครื่อง A.T.M. แต่การบริการมีแนวโน้มจะใช้แรงงานเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการบันเทิงด้านการสาธารณสุข เป็นต้น

การจัดตั้งสหภาพแรงงานและสมาคมวิชาชีพ ในปัจจุบันคนงานหรือกรรมกรได้รวมตัวกันจัดตั้งสหภาพแรงงานขึ้น เพื่อพิทักษ์สิทธิ์และประโยชน์ของกลุ่มตน ในประเทศที่มีธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ คนงานได้รวมตัวกันเป็นสหภาพแรงงาน ซึ่งมีสมาชิกจำนวนมากและผู้นำสหภาพแรงงานต่างก็ได้รับการเชื่อถือและยอมรับจากสมาชิกพร้อมกับดำเนินการต่อรองและเจรจาผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกในด้านต่างๆ เช่น ด้านอัตราค่าจ้าง สวัสดิการ

สหภาพแรงงานนอกจากมีอำนาจทางเศรษฐกิจแล้วยังมีพลังอำนาจทางการเมืองด้วย ดังที่บางประเทศเคยมีพรรคการเมืองที่ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพแรงงานแล้วได้รับเสียงข้างมากสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้

สำหรับสมาคมวิชาชีพเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่ประกอบวิชาชีพเดียวกัน เช่น ทัศนศาสตร์จะมีสมาคมทัศนศาสตร์ ครูก็จะมีสมาคมครู พยาบาลก็จะมีสมาคมพยาบาล เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาชีพของตนให้สูงขึ้น รวมทั้งพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่ม

การดำเนินธุรกิจแบบบริษัท ในสมัยก่อนการดำเนินธุรกิจมักเป็นลักษณะครอบครัว แต่ปัจจุบันระบบธุรกิจแบบครอบครัวเริ่มจะหมดไป และถูกแทนที่โดยรูปบริษัทขนาดใหญ่ และเปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่สนใจและมีทุนสามารถซื้อหุ้นของบริษัท พร้อมกับจัดหาคณะผู้บริหารที่มีความชำนาญและความสามารถในกิจกรรมนั้น ๆ เป็นผู้ดำเนินการเพื่อให้การบริหารมีความคล่องตัว

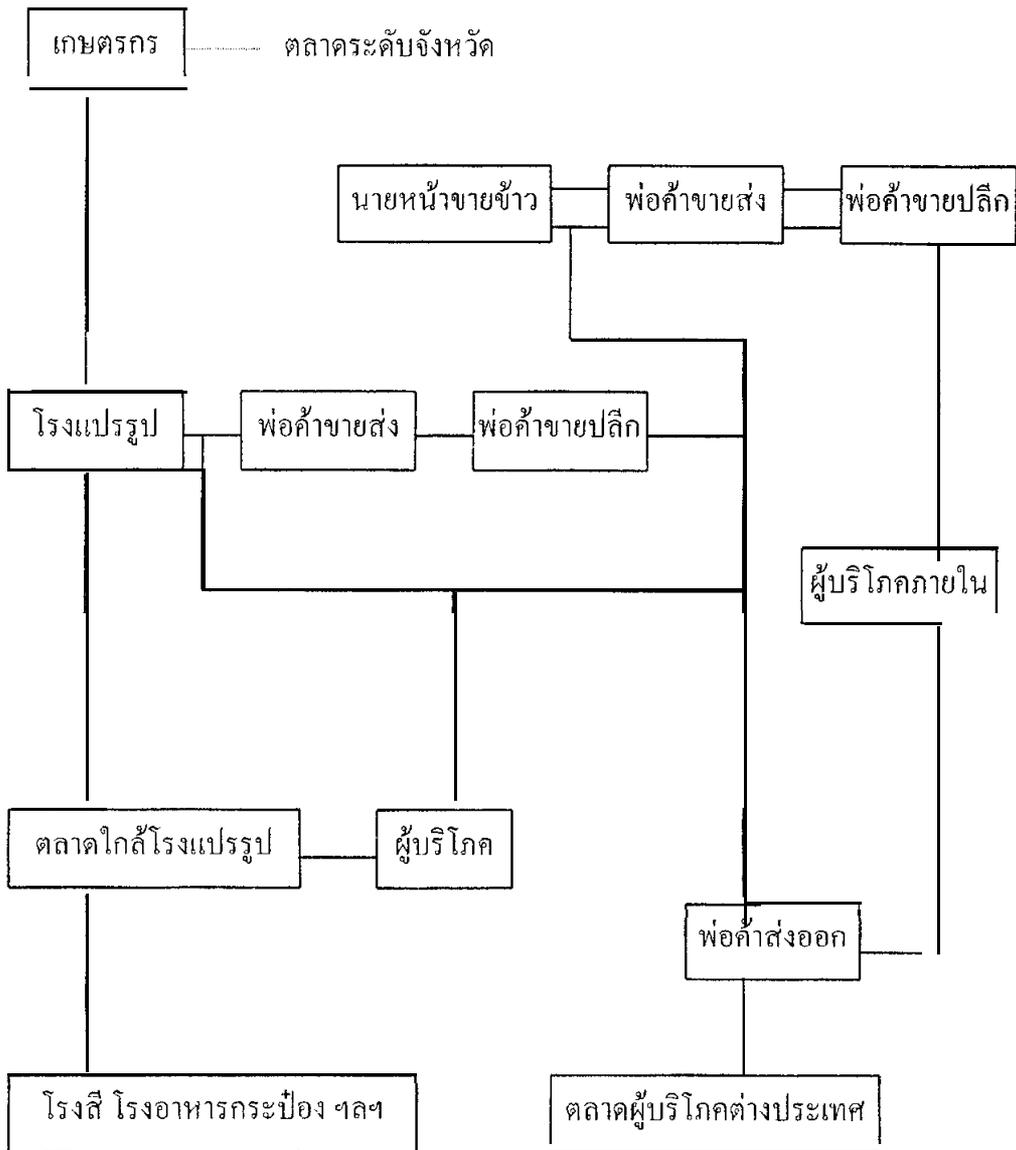
การดำเนินธุรกิจแบบเครือข่าย ปัจจุบันนี้การทำธุรกิจใช้ทุนมหาศาลและขยายธุรกิจออกไปในที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ เช่น ธุรกิจโรงแรม ธุรกิจอุตสาหกรรมเครื่องยนต์ เครื่องไฟฟ้า และน้ำมันปิโตรเลียม เป็นต้น ธุรกิจในประเทศที่พัฒนาแล้วมักจะขยายไปในประเทศที่มีทรัพยากรแต่ค่าแรงต่ำ ซึ่งช่วยในการลดต้นทุนและลดภาษีในธุรกิจเมืองแม่ซึ่งอาจจะเรียกว่าธุรกิจบริษัท/บรรษัทแบบข้ามชาติก็ได้ (multinational corporation)

ความเป็นสากลของปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นปัญหาสากล ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศแห่งหนึ่งจะมีผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ของโลกด้วย เช่น การประท้วงของคนงานผลิตสินค้าในประเทศหนึ่ง จะทำให้การผลิตสินค้าหยุดชะงัก สินค้าชิ้น ๆ จะเกิดขาดแคลนทำให้ผู้บริโภคในประเทศอื่น ๆ ต้องซื้อสินค้าในราคาแพง กรณีที่เห็นชัดคือการขึ้นราคาน้ำมันของประเทศผู้ผลิตน้ำมัน ซึ่งมีผลทำให้ประเทศผู้บริโภคได้รับความกระทบกระเทือน

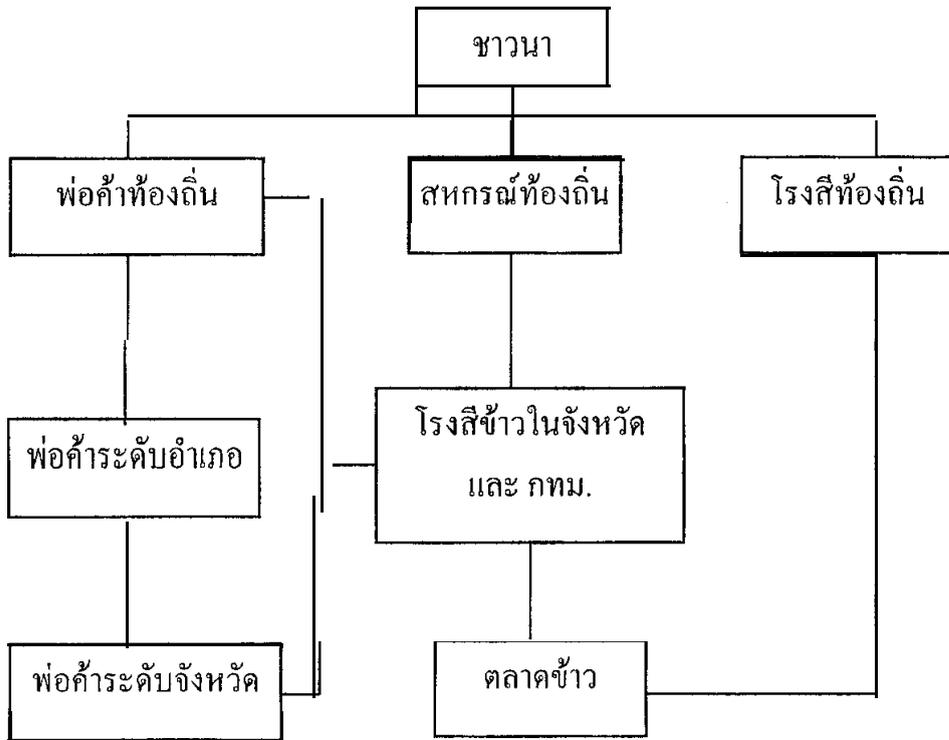
การเน้นความชำนาญเฉพาะด้าน ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันเน้นความชำนาญเฉพาะด้าน (specialization) มากยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษในสาขาใดสาขาหนึ่ง จะได้รับการพิจารณาจ้างงานก่อนผู้ที่ไม่มีความชำนาญ เช่น สาขาจักรกล สาขาคอมพิวเตอร์ และสาขาวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539: 42-44) กล่าวถึงสถาบันทางเศรษฐกิจว่า สถาบันเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนเดียวกันหรือระหว่างชุมชน โดยพยายามควบคุมและสนับสนุนการผลิต และจำหน่ายจ่ายแจกเครื่องอุปโภคบริโภคให้อยู่ในภาวะสมดุลกับความต้องการ (demand) และกำลังการผลิต (supply)

สถาบันเศรษฐกิจในชนบทไทยยังมีพื้นฐานกับการเกษตร และกสิกรรมเป็นสำคัญ โดยจะเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของประเทศ แล้วจึงจำหน่ายหลังจากเหลือจากการบริโภคแล้ว การจำหน่ายสู่ผู้บริโภคนั้น จะผ่านขั้นตอนของพ่อค้าคนกลางในรูปของนายหน้า พ่อค้าขายส่ง พ่อค้าขายปลีก และพ่อค้าส่งออกตามลำดับ ดังตัวอย่างการจำหน่ายผลผลิตการเกษตรและข้าวของเกษตรกรไทย ในแผนภูมิที่ 1 และ 2 แต่ทั้งนี้ระบบการผลิตและการจำหน่ายไม่จำเป็นต้องอยู่ในลักษณะของเส้นทางตามแผนภูมิตั้งสองนี้เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐ และวิถีทางการจัดการของชุมชนและสหกรณ์เป็นสำคัญ

แผนภูมิ 1 เส้นทางการผลผลิตการเกษตรไทย

แผนภูมิ 2 มุมมองทางเศรษฐศาสตร์

2.4 สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาในความหมายทางสังคมวิทยาไม่ได้หมายถึงโรงเรียนหรือสถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษา แต่หมายถึงแบบแผนบรรทัดฐานหรือระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน การถ่ายทอดวัฒนธรรมความรู้ความคิดต่าง ๆ การศึกษาเป็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสมาชิกให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ถือเป็นกระบวนการพื้นฐานที่พบเห็นได้ในทุกสังคม ไม่ว่าจะสังคมดั้งเดิมหรือสังคมสมัยใหม่ เพียงแต่อาจจะแตกต่างกันไปในรูปแบบการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียนผู้สอน สาระที่สอน สื่อ หรือเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ ซึ่งแบบแผนการปฏิบัติที่เป็นอยู่ถือเป็นบรรทัดฐานทางการศึกษาของสังคมนั้น ๆ

การศึกษาในสังคมดั้งเดิมเป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ไม่มีใครถูกกำหนดให้เป็นครูหรือนักเรียนโดยตรง ครอบครัวและผู้อาวุโสเป็นผู้ทำหน้าที่สอนและฝึกฝนอบรมผู้เยาว์ ผู้เยาว์จะได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น การล่าสัตว์ เก็บพืชผัก การสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การรู้จักหุงหาอาหาร ทำงานบ้าน เลี้ยงดูเด็ก การ

ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนระบบคุณค่าที่สำคัญ เด็กจะเรียนรู้โดยผ่านการบอกเล่า การสังเกต การเลียนแบบ หรือการช่วยเหลือผู้ใหญ่ทำงาน คนในสังคมดั้งเดิมมีความรู้ไม่แตกต่างกันนัก มีความสามารถทำอะไรได้เหมือน ๆ กัน นอกจากความรู้ความสามารถที่คล้ายคลึงกัน ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมก็จัดอยู่ในระดับเดียวกัน ความแตกต่างทางชนชั้นรวมทั้งความแตกต่างทางการศึกษาเริ่มมีให้เห็นในสังคมเกษตรกรรม ขณะที่ผลผลิตส่วนเกินมีมากขึ้น ความหลากหลายทางอาชีพก็มีมากขึ้น ในสังคมเกษตรกรรมนอกเหนือจากชาวไร่ชาวนายังมีพ่อค้า ทหาร พระ นักปกครอง และช่างฝีมืออื่น ๆ คนเหล่านี้นอกจากจะต่างกันทางอาชีพแล้วยังมีฐานะทางอำนาจเศรษฐกิจและการฝึกฝนอบรมที่ต่างกัน เด็กที่มาจากครอบครัวชนชั้นสูงจะได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการจากครู ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือพระ ในสังคมดั้งเดิมการศึกษากับกระบวนการสังคมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก แต่ในสังคมเกษตรกรรมการศึกษาอย่างเป็นทางการปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้น คนบางกลุ่ม บางพวกสามารถไปหาความรู้นอกบ้านได้มีคนที่ทำหน้าที่เป็นครูสอนความรู้ให้ นอกเหนือจากพ่อแม่ ญาติพี่น้องในครอบครัว เช่น เด็กผู้ชายอาจจะได้เรียนอ่าน เรียนเขียน หรือหลักศาสนาอื่น ๆ จากพระที่วัด หรือเด็กในเมืองอาจจะไปเรียนเกี่ยวกับการค้าหรือช่างฝีมือจากแหล่งวิชานอกบ้านเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น ในสังคมเกษตรกรรมคนมักจะมีอาชีพตามพ่อแม่และบรรพบุรุษดำรงฐานะตามสภาพเดิมของครอบครัว การศึกษาอย่างเป็นทางการทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องเสริมฐานะหรือเสริมความรู้ในการประกอบอาชีพมากกว่าเป็นตัวกำหนดอาชีพหรือเป็นหนทางในการเลื่อนฐานะทางสังคมอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในปัจจุบัน ในวิถีการผลิตของสังคมสมัยใหม่หรือสังคมอุตสาหกรรมมีลักษณะการแบ่งงานกันทำสูงมาก การศึกษาอย่างเป็นทางการจึงมีบทบาทสำคัญในการฝึกฝนอบรมและเลือกสรรคนเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ การเรียนรู้เฉพาะจากครอบครัวไม่เพียงพออีกต่อไป สำหรับการดำรงชีวิตในโลกปัจจุบันซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วความรู้เฉพาะตัวซึ่งถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งไม่อาจจะเตรียมคนสำหรับอนาคตได้ สังคมจำเป็นต้องจัดองค์กรใหม่ขึ้นทำหน้าที่ให้การศึกษาโดยตรง นั่นคือการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการในระบบโรงเรียนซึ่งมีโครงสร้างและกฎเกณฑ์การทำงานของตนเองและทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนการถ่ายทอดวิชาความรู้โดยตรง คนในสังคมสมัยใหม่ไม่ผูกพัน ตัวเองอยู่กับอาชีพของพ่อแม่ การเปลี่ยนแปลงฐานะและอาชีพเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปโดยมีการศึกษาเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เด็กในสังคมสมัยใหม่จะใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนคนละหลาย ๆ ปี จึงทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่วัฒนธรรมวัยรุ่นปรากฏรูปแบบที่เห็นเด่นชัดกว่าสังคมสมัยก่อนและกลุ่มเพื่อนก็มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและแบบแผน

พฤติกรรมของวัยรุ่นอย่างมาก แต่ถึงแม้การศึกษาในระบบโรงเรียนจะมีบทบาทมากในสังคมสมัยใหม่ก็ไม่ได้หมายความว่าแหล่งความรู้แหล่งเดียวของคนในสังคม

การศึกษาในสังคมสมัยใหม่ อาจแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบคือ

1. การศึกษาอย่างเป็นทางการ (formal education) หมายถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีการจัดทำแผนการศึกษาไว้แน่นอนมีระบบการบริหารการกำหนดวัตถุประสงค์การศึกษา หลักสูตรวิธีการเรียนการสอน ระยะเวลาการวัดผลตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์อื่น ๆ รวมทั้งคุณสมบัติผู้เรียนผู้สอนและบุคลากรอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยทั่วไปการศึกษาในระบบโรงเรียนจะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ระดับอนุบาลเป็นการขยายการเรียนรู้จากบ้าน เป็นระดับที่ช่วยเตรียมความพร้อมให้กับเด็ก ระดับประถมศึกษาเป็นระดับที่สอนให้เด็กรู้จักอ่าน คิด เขียนและเรียนความรู้พื้นฐานเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ระดับมัธยมศึกษาเป็นการเรียนรู้วิชาที่มีเนื้อหาซับซ้อนขึ้น แยกย่อยมากขึ้น และอาจจะมีวิชาชีพประกอบอยู่ด้วย ส่วนระดับอุดมศึกษานั้นเป็นการเรียนรู้ทักษะวิชาชีพระดับสูง การกำหนดจำนวนปีในแต่ละระดับนั้นจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสังคมนั้นๆ และในแต่ละสังคมมักจะกำหนดการศึกษาภาคบังคับ (compulsory education) ซึ่งเป็นการศึกษาที่จัดให้เปล่าเพื่อให้สมาชิกในสังคมทุกคนได้เรียนเท่าเทียมกันอย่างน้อยในระดับหนึ่ง เช่น สังคมไทยกำหนด 6 ปี คือ ชั้นประถม 1-6 อายุที่อยู่ในเกณฑ์บังคับคือ 7-15 ปี ญี่ปุ่นกำหนด 9 ปี สหรัฐอเมริกา 12 ปี เป็นต้น

2. การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ (informal education) หมายถึงการศึกษาแบบไม่มีระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์ จากสิ่งแวดล้อม จากการติดต่อเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ซึ่งไม่มีหลักสูตร ไม่มีแบบแผนอะไร เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาไม่มีใครเป็นครู เป็นนักเรียนที่แน่นอน เพราะทุกคนต่างก็เรียนรู้จากคนอื่นและให้อิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนอื่นเช่นกัน เช่น การเรียนรู้จากครอบครัว เพื่อน และสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เป็นต้น

3. การศึกษานอกระบบ (non-formal education) หมายถึงการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ ซึ่งอาจจะมีการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ แต่มีลักษณะไม่เคร่งครัดเท่าการศึกษาในระบบโรงเรียน สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม และมีขอบเขตกว้างขวางมาก ครอบคลุมกิจกรรมทุกอย่างที่อยู่นอกโรงเรียน จัดบริการเพื่อคนทุกเพศทุกวัย ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ที่ไม่อยู่ในวัยเรียนหรือพ้นวัยเรียนไปแล้ว หรือผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา การศึกษาที่จัดทำขึ้นนี้ได้หลายลักษณะ เช่น การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การจัด

ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน การฝึกฝนอาชีพ การฝึกอบรมระยะสั้น การเสนอบทเรียนทางวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

หน้าที่ของสถาบันการศึกษา

ในแง่บุคคล การศึกษาช่วยเหลือหลอมบุคลิกภาพทางสังคมให้กับบุคคล คือขณะที่คนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จะมีการพัฒนาตนเอง (self) ขึ้น ความรู้สึกนึกคิด ทักษะความสามารถของคน ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ได้มาจากการศึกษาทั้งสิ้น นอกจากนี้ในสังคมสมัยใหม่ การศึกษายังเป็นตัวกำหนดอาชีพและเป็นฐานของการเลื่อนระดับชั้นทางสังคมที่สำคัญ

ในแง่สังคม การศึกษาเป็นกลไกที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมช่วยให้สังคมอยู่กันอย่างมีระเบียบด้วยการอบรมปลูกฝังให้คนยอมรับบรรทัดฐานที่กำหนดขึ้น สอนให้คนมีระบบคุณค่าอันเดียวกันทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นในสังคม การศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ความคิดต่าง ๆ และขณะเดียวกันก็มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากนี้การศึกษายังทำหน้าที่ในการจัดเตรียมกำลังแรงงานให้กับสังคม เพื่อให้ได้ปริมาณและคุณภาพตามที่กำหนด นับเป็นศูนย์กลางระบบการคัดเลือกที่ทำให้เกิดมีผู้สามารถและผู้ไม่สามารถขึ้น ซึ่งในข้อนี้เป็นเรื่องถกเถียงกันมากระหว่างกลุ่มผู้มีทรรศนะแนวหน้าที่นิยมและแนวความขัดแย้งว่าการเลือกสรร โดยใช้การศึกษาเป็นหลักนั้นมีความถูกต้องชอบธรรมหรือไม่

นอกจากนั้น การศึกษายังมีหน้าที่แฝง (latent function) ซึ่งถือเป็นผลพลอยได้ โดยที่เราอาจจะไม่ได้ตั้งเป็นวัตถุประสงค์หลักไว้หรือไม่ได้คาดคิดไว้ก่อน เช่น การศึกษาในระดับอนุบาลช่วยเป็นทางออกให้กับคนในสังคมเมืองที่มีปัญหาเกี่ยวกับการขาดผู้ดูแลเด็กที่บ้าน โรงเรียนจะช่วยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเด็กให้ด้วยนอกเหนือจากการสอนวิชาความรู้ หรือการศึกษาในโรงเรียนทำให้คนมีเพื่อนมากมาย ซึ่งสามารถช่วยเหลือกันได้เมื่อถึงโอกาส หรือมีผู้วิเคราะห์ว่าปัจจุบันคนใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนยาวนานมาก คือประมาณ 10-20 ปี นับเป็นการดึงคนออกจากตลาดแรงงาน ซึ่งถ้าอยู่ในตลาดแรงงานแล้วอาจจะทำประโยชน์ได้มากกว่า เพราะบางครั้งเรียนจบแล้วก็ไม่มีงานทำ หรือบางท่านเห็นว่าการศึกษาทำให้คนหัวสูงขึ้นและรังเกียจการใช้แรงงานมากขึ้น เป็นต้น (จางงศ์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2540: 111-113)

อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539: 40-41) กล่าวว่า หากนำเอาหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตที่มองสังคมมนุษย์เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้แล้ว การศึกษาก็จะจำแนกออกเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ดังนั้นองค์ประกอบของสังคมในสถานภาพของสถาบันสังคมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด

ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและทัศนคติก็อาจจะจัดเป็นสถาบันการศึกษาได้ทั้งนั้น เช่น ครอบครัว วัด โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัด หรือ สถาบันฝึกอาชีพหรือพัฒนาแรงงาน เป็นต้น แต่ทั้งนี้ย่อมต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ สถานที่เป็นหลักแหล่ง มีผู้คนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดและรับรู้ เรียนรู้ และมีช่วงระยะเวลาดำเนินการปรากฏให้สังเกตหรือประเมินได้ สถาบันการศึกษาทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างความก้าวหน้าให้แก่สังคม ถ่ายทอดประสบการณ์เบื้องต้นในการดำรงชีวิตจนถึงวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกในสังคม โดยทำหน้าที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมทั้งด้านการแก้ปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ สาธารณสุข ตลอดจนการปกครองและส่งเสริมให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ในแง่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากโรงเรียนจะทำหน้าที่พัฒนา ความเจริญงอกงามส่วนบุคคล ทั้งด้านบุคลิกภาพ ทัศนคติ ความคิด ทักษะ และความสามารถแล้ว โรงเรียนในชนบทจะตั้งอยู่ในชุมชนที่สมาชิกในชุมชนสามารถส่งบุตรหลานไปโรงเรียนได้สะดวก เป็นสถาบันใกล้บ้าน และหยุดเรียนตามฤดูกาล การทำมาหากินของชาวชนบทที่เป็นเกษตรกร แต่เดิมนั้นชาวชนบทเห็นโรงเรียนเป็นที่พึ่งทั้งทางสมองและทางใจ ปัจจุบันทัศนคติของชาวบ้านต่อการศึกษามีแปรเปลี่ยนไป มองเห็นการศึกษาที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาตอนปลายเป็นสิ่งไม่จำเป็น ต้องการประกอบอาชีพ เพราะต่างก็มุ่งจะให้ลูกได้เรียนสูง เพื่อไปประกอบอาชีพในเมือง หรือทำงานบริษัทมากกว่ากลับไปเป็นชาวนาเหมือนพ่อและแม่

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2537: 2-3) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมไว้ดังนี้ ศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งประการหนึ่งในการสร้างสรรค์ทัศนคติที่ดีงาม คุณธรรมประจำตน และแนวทางอันถูกต้องของสังคม ความรู้พื้นฐานทางศาสนาเป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นไปและหลักธรรมของศาสนาที่สำคัญต่าง ๆ ของโลกอันมีผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนและวัฒนธรรมประจำชาติ ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจแนวความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาของตนเองและผู้อื่น อีกทั้งเป็นผู้มีวิจารณญาณ มีความรับผิดชอบและมีมนุษยสัมพันธ์ซึ่งจะเป็นไปได้เมื่อผู้ศึกษามีทั้งความรู้รอบรู้ทางวิชาการ และทั้งความสามารถในการประยุกต์ความรู้ดังกล่าวมาใช้ในการดำรงชีวิต

วิชาความรู้พื้นฐานทางศาสนาเอื้อประโยชน์ต่อนักศึกษาและผู้สนใจด้านความรู้ทางวิชาการและการประยุกต์ในการดำรงชีวิต และในด้านความรู้ทางวิชาการ วิชานี้ไม่เพียงแต่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพการณ์ของศาสนา หลักคำสอน และบทบาทของ

ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังมีวิเคราะห์วิจารณ์ และพิจารณาหลักคำสอนทางศาสนาเพื่อปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในปัจจุบันอีกด้วย

ความรู้ในทางวิชาการหมายถึง ความรู้ในศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งในแนวกว้างและแนวลึก การมีความรู้ในวิชาความรู้พื้นฐานทางศาสนาก็คือ การรู้เนื้อหาของสาระของศาสนาที่สำคัญแต่ละศาสนา เช่น รู้ว่าศาสนาพุทธมีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีหลักคำสอนที่สำคัญอะไรบ้าง และพุทธศาสนิกชนมีบทบาททางศาสนาอย่างไรบ้าง เป็นต้น และรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาหรือลัทธิความเชื่ออื่น ๆ รู้ถึงความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวของศาสนาพุทธตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของศาสนาพุทธต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม และโลกปัจจุบันอีกด้วย

เมื่อมีความรู้ในทางวิชาการแล้ว การศึกษาวิชาความรู้พื้นฐานทางศาสนายังส่งเสริมการประยุกต์ความรู้ที่ได้กับการดำรงชีวิต กล่าวคือ ผู้มีความรู้พื้นฐานทางศาสนาย่อมมีหลักในการดำรงชีวิต เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีระเบียบวินัย และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ เป็นต้น

ความรู้พื้นฐานทางศาสนาจะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงได้ก็ต่อเมื่อผู้ศึกษาสามารถนำความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ตนเองและสังคมเจริญก้าวหน้ามากขึ้น การศึกษาวิชาความรู้พื้นฐานทางศาสนาจึงมีเป้าหมายให้ผู้ศึกษาสามารถพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมได้

การพัฒนาตนเองคือการปรับปรุงความคิดจิตใจและการกระทำต่าง ๆ ของคนให้มีคุณภาพมากขึ้น เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางขึ้น สามารถแก้ปัญหาและข้อบกพร่องของตนเองได้ จนในที่สุดสามารถนำตนเองไปสู่ความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม และพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง หลักธรรมทางศาสนาต่าง ๆ ล้วนเอื้อต่อการพัฒนาตนเองทั้งสิ้น เช่น หลักไตรสิกขา (ว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา) ในพุทธศาสนา หลักความรักในคริสต์ศาสนา และหลักศรัทธาในศาสนาอิสลาม เป็นต้น ผู้ที่พัฒนาตนเองได้ย่อมมีความสุขและความสำเร็จในการดำรงชีวิตและไม่เป็นภาระของสังคม

เมื่อสามารถพัฒนาตนเองได้ก็ย่อมสามารถพัฒนาสังคมได้ ผู้ที่พัฒนาตนเองแล้วย่อมเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย และมีความพร้อมใจในการสร้างประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวม สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มีปัญหาหลายด้านอันเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี และปัญหาสภาพแวดล้อม เป็นต้น ผู้ที่พัฒนาตนเองแล้วย่อมรู้ดีรู้ชั่ว จึงไม่ก่ออาชญากรรมไม่คดโกงทางเพศ และไม่ทำลาย

สภาพแวดล้อม นอกจากนั้นยังมีจิตสำนึกที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์เพื่อส่วนรวม ผู้ที่พัฒนาตนเองได้จึงพัฒนาสังคมได้ และผู้ที่ยังไม่พัฒนาตนเองพัฒนาสิ่งอื่นใดไม่ได้เลย

นอกจากนี้ คัทธสมาลย์ กบิลสิงห์ (2537: 18-19-22) ยังได้กล่าวถึงในสังคมของความเจริญทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน บางครั้งความเร่งรีบของมนุษย์ในชีวิตประจำวันเพื่อให้ทันต่อกระแสของบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมที่รุมเร้าอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันก็ทำให้มนุษย์ลืมนิจิตวิญญาณของตนเองไปบ้างไม่มากก็น้อย จุดนี้จะเป็นส่วนที่ศาสนาสามารถให้คุณประโยชน์แก่มนุษย์ ในสังคมที่เจริญด้วยวัตถุ ศาสนาอาจเป็นเพียงเรื่องของพิธีกรรมในสังคมเท่านั้น อาทิเช่นเรื่องของการทำบุญ หรือการสวดพระอภิธรรมศพที่คนจำเป็นต้องไปร่วมเพราะเป็นมารยาททางสังคม ในจุดนี้ศาสนาไม่ได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่อย่างใด จิตใจของมนุษย์เลื่อนไหลไปตามกระแสของวัตถุซึ่งแล้วแต่ค่านิยมทางวัตถุในสังคมนั้น ๆ จะเป็นตัวกำหนดว่าจะจะไปไหนทางใด อาจจะเป็นไปได้ว่ามนุษย์ลืมนิยามหรือไม่เอาใจใส่ในคำสอนของศาสนาเท่าที่ควร ซึ่งเท่ากับขาดหลักใจหรือขาดแนวทางในการดำเนินชีวิตตามที่มนุษย์ควรจะเป็นหรือควรจะดำเนินชีวิตตาม

มนุษย์ที่ไม่ใส่ใจในคำสอนของศาสนาหรือลัทธิศาสนานั้น หากเขาเกิดประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตขึ้น จิตใจของเขาผู้นั้นจะเกิดความหวั่นไหวมาก อาจจะติดอยู่ในวังวนของห้วงทุกข์ ไม่อาจจะให้คำตอบหรือทางออกของปัญหาชีวิตนั้น ๆ ได้ เมื่อความทุกข์หรือปัญหาที่ไม่อาจจะแก้ไขนั้นทับถมมาก ๆ เข้า มนุษย์จึงมีอาการแสดงออกทางร่างกายต่าง ๆ นานา เช่น เป็นโรคประสาท หรือในกรณีที่รุนแรงอาจจะฆ่าตัวตายเพื่อเป็นการประชดชีวิตหรือเป็นการหนีจากปัญหาต่าง ๆ ที่รุมเร้าในชีวิตของตน นับว่าเป็นทางออกที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม จะเห็นได้ว่าในสังคมมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุหรือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีมากขึ้นเท่าใด สถิติของคนที่เป็นโรคประสาทหรือฆ่าตัวตายก็มีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ในบางครั้งจึงทำให้สังคมสูญเสียบุคลากรที่อาจทำประโยชน์ให้แก่สังคมไปอย่างน่าเสียดาย

ถ้าหากบุคคลผู้นั้นได้มีหลักใจหรือมีคำสอนทางศาสนาเป็นพื้นฐานแล้วก็อาจใช้คำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องประโลมใจเมื่อมีความทุกข์ หรืออาจจะประยุกต์คำสอนของศาสนาให้เข้ากับชีวิตประจำวันของตน เพื่ออาศัยเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนทำให้จิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามกระแสของสุขทุกข์ที่หลั่งไหลอยู่อย่างต่อเนื่องในสังคมมนุษย์ โดยที่คำสอนของแต่ละศาสนาจะกินความกว้างขวาง มีคำสอนในเรื่องต่าง ๆ อย่างมากมาย จึงเป็นหน้าที่ของศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ จะต้องพยายามทำความเข้าใจในศาสนาของตนให้ดีที่สุด ให้มีความเข้าใจถ่องแท้จนอาจประยุกต์คำสอนของศาสนานั้น ๆ มาเป็นแนวทางใน

การดำเนินชีวิตและเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น แม้จะเป็นสังคมหน่วยที่เล็กที่สุดก็ตาม อันจะทำให้การมีชีวิตอยู่ของแต่ละคนได้มีคุณค่าสมกับที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์

เราจะเห็นได้ว่าคำสอนของศาสนาบางศาสนาเป็นคำสอนที่ยังรวม ๆ กันอยู่ระหว่างคำสอนหรือคำแนะนำในการดำเนินชีวิตในโลกนี้ โดยทั่วไปจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับความประพฤติของตัวเราและหน้าที่ของตัวเรากับบุคคลใกล้ชิดตัวเรา และค่อย ๆ ห่างตัวเราออกไปเป็นลำดับจนถึงระดับสังคมและประเทศชาติ คำสอนในส่วนนี้จะเป็นการแนะนำเพื่อให้เรามีชีวิตที่มีสันติสุข ดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม คำสอนในอีกส่วนหนึ่งของศาสนาจะเป็นคำสอนที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุความดีสูงสุดหรือจุดหมายสูงสุดของแต่ละศาสนา เช่น บรรลุนิพพานในศาสนาพุทธ เข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้าอันเป็นนิรันดร์ในศาสนาฮิว คริสต์ และอิสลาม บรรลุถึงเต้าในศาสนาเต๋า ฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น คำสอนในระดับนี้เป็นคำสอนในระดับสูง ในบางครั้งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตอยู่ในสังคมธรรมดาทั่วไป และในบางครั้งอาจจะดูเหมือนว่าจะขัดแย้งกันกับคำสอนอีกระดับหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จะต้องเป็นหน้าที่ของศาสนิกชนของแต่ละศาสนาที่จะต้องทำความเข้าใจคำสอนของศาสนาของตนให้แจ่มแจ้ง จะยกคำสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะมากถกเถียงกันไม่ได้เพราะอาจจะนำมาซึ่งความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้ ดังนั้นจึงต้องเข้าใจเค้าโครงของคำสอนแต่ละศาสนาเป็นพื้นฐานเสียก่อน แล้วจึงจะมาศึกษาหรือวิเคราะห์คำสอนในแต่ละเรื่องแต่ละจุดให้เข้าใจลึกซึ้งต่อไป

ในคำสอนของแต่ละศาสนาจะมีคำสอนอยู่ 2 ระดับ คือในระดับต้น สำหรับผู้ครองเรือนจะต้องมีชีวิตอยู่ในสังคม และระดับสูงซึ่งจะไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนครองเรือนจะเป็นคำสอนสำหรับผู้แสวงหาความดีสูงสุดในแต่ละศาสนา ยกตัวอย่างเช่น ในศาสนาพุทธนั้น ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือนจะมีคำสอนที่สอนให้รู้จักประหยัดมัธยัสถ์ให้รู้จักสะสมทรัพย์สมบัติเอาไว้เพื่อใช้เลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวภายหลัง ไม่ให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายซึ่งเป็นธรรมะในระดับโลกียะอันเป็นไปเพื่อผู้ครองเรือน ส่วนธรรมะอีกระดับหนึ่งอันเป็นธรรมะในระดับสูงสำหรับผู้ต้องการแสวงหาทางหลุดพ้นในพุทธศาสนานั้น จะมีคำสอนให้สละทรัพย์สมบัติ บ้านเรือนตลอดจนครอบครัว ไม่ให้เก็บสะสมไว้มากเกินความจำเป็น

ความรู้ทางโลกเป็นความรู้ที่มนุษย์จำเป็นต้องมีเพื่อใช้ในการทำมาหากิน หาเลี้ยงชีพให้ชีวิตของตนดำรงอยู่ต่อไป อาทิเช่น ความรู้ในการค้าขาย ความรู้ทางการเกษตร ความรู้ทางวิศวกรรม ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ เพื่อที่จะได้นำความรู้แขนงนั้น ๆ มาใช้และช่วยส่งเสริม

ให้กิจการของตนมีความเจริญก้าวหน้าได้รับผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือ มีรายได้ตอบแทนอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ มักจะเน้นกันที่การประกอบอาชีพที่มีผลตอบแทนสูง ผู้ที่มีรายได้สูง มีทรัพย์สินมากถือกันว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นบุคคลตัวอย่างที่มีชื่อเสียงในสังคม ควรแก่การเอาเยี่ยงอย่างและการยกย่องสรรเสริญ อย่างไรก็ตามความรู้ทางโลกซึ่งเป็นความรู้ในการนำมาประกอบอาชีพนั้น จำเป็นต้องมีคุณธรรมในศาสนากำกับอยู่ด้วย เพราะถ้าหากว่ามนุษย์เราเน้นกันแต่อาชีพที่สามารถทำเงินได้มากเกินไปแล้ว มนุษย์ผู้ที่มีคุณธรรมอยู่ในจิตใจน้อยก็จะถือโอกาสเอารัดเอาเปรียบบุคคลอื่น ๆ ในสังคม อาจจะคิดคดโกง ฉ้อราษฎร์บังหลวง ลักเล็กขโมยน้อย จนถึงทำการโจรกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินหรือตัวเงินที่ตนต้องการ หรือแม้แต่การใช้แรงงานคนงานเกินสมควร กดขี่ขูดรีดค่าแรง ใช้แรงงานเด็กจนเกินกำลัง ฯลฯ ปัญหาสังคมเหล่านี้เราอาจจะเห็นหรือพบในชีวิตประจำวันมากมาย โดยผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าผู้กระทำขาดคุณธรรมที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตน โดยเฉพาะขาดความเมตตา คิดแต่จะได้ฝ่ายเดียว ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมีกฎหมายแรงงานซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อยมากมายเพื่อป้องกันมิให้นายจ้างเอารัดเอาเปรียบลูกจ้างจนมากเกินไป ถ้าหากนายจ้างเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมอยู่ในจิตใจแล้ว ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ก็คงจะไม่เกิดขึ้น เราจะเห็นได้ว่าความรู้ทางโลกนั้นเป็นความรู้ใหม่และเกิดขึ้นใหม่ ๆ อยู่เสมอ และเป็นความรู้ที่ช่วยให้สังคมหรือประเทศชาติเจริญขึ้น มีรายได้มากขึ้น มีผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ อำนวยความสะดวกให้แก่ชีวิตของมนุษย์อย่างไม่หยุดยั้ง แต่ก็เป็นความรู้ที่จำเป็นต้องมีคุณธรรมในศาสนาเป็นตัวกำกับอยู่เสมอ มิฉะนั้นมนุษย์อาจใช้ความรู้ด้านนี้ไปในการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน จนในที่สุดอาจใช้ความรู้นี้ทำลายล้างซึ่งกันและกัน อันจะยังผลให้โลกมนุษย์ถึงแก่กาลวิบัติได้ในที่สุด